

TEXT AND INTERTEXT: THE ROLE OF THE SOCIOCULTURAL REFERENCES IN CARAGIALE'S COMEDIES

Anda-Elena Moldovan, PhD Student, University of Pitești

Abstract: The work proposes to present the way in which Caragiale's characters relate to the events from the Romanian society from the 19th century. We shall analyse the common places established from sapiential structures, from an intertextuality perspective (sayings, redes, proverbs), common scripts, stylistic and linguistic structures. We shall show that such elements, besides the function of contextualisation, fulfil a function in characterising the characters, too.

Keywords: comic, character, intertextuality, architextuality, polyphony.

Lucrarea își propune să prezinte modul în care comediile lui Caragiale se raportează la producția spirituală a societății umane în general și, în particular, a societății românești din secolul al XIX-lea. Vom analiza din perspectiva intertextualității¹ trimiterile și referirile directe la datele sociale, politice, economice și culturale prezente în textele caragiene. Acestea se constituie în locuri comune, redate prin structuri sapiențiale (zicători, maxime, proverbe), scenarii intertextuale, structuri lingvistice și stilistice. Ele îndeplinesc o funcție polemică, deoarece autorul, prin intermediul acestora, întreține o relație de complicitate cu cititorul, ceea ce duce la crearea efectului de polifonie.² Atitudinea autorului este ironică, discursul său diferențindu-se în mod clar de discursul personajelor.³ Autorul face apel la competența enciclopedică a cititorului, care trebuie să decripteze intenția ironică și să restabilească semnificațiile. Coerența textuală devine astfel rezultatul muncii de interpretare a cititorului, care trebuie să recunoască operațiile de codificare în baza competenței sale architextuale și intertextuale.⁴ Autorul propune o lectură activă, cititorul model având calitatea de co-enunțiator, alături de autor, la mecanismul de generare al textului.

Structuri sapiențiale

Structurile sapiențiale se caracterizează prin eterogenitate, fiind dificil de realizat o delimitare clară între proverbe, maxime, zicători, vorbe de înțelepciune.⁵ La nivel general, proverbele sunt forme de cunoaștere primitivă sau populară, se caracterizează prin vechime, fiind înzestrate cu autoritate și înțelepciune din bătrâni. Rolul acestora este argumentativ. Se face apel la argumente de autoritate, fie aparținând unor oameni considerați importanți, fie înțelepciunii populare. Personajele cu un statut social înalt apelează de obicei la maxime și

¹ Kristeva, J., *Problemele structurării textului în Pentru o teorie a textului*, Editura Univers, București, 1980, p. 266-272

² Moeschler, J., Reboul, A., *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinoc, Cluj, 1999, p. 303-326

³ Vianu, T., *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968, p. 244

⁴ Mancaș, M., *Limba artistică românească modernă. Schiță de evoluție*, Editura Universității din București, București, 2005, p. 191-192

⁵ Eco, U., *Lector în fabula*, Editura Univers, București, 1991, p. 118-119

⁶ Ancombre, J.-Cl., *Proverbe et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative*, *Langue française*, no.102, p. 95: *D'entrée, on se heurte à l'obstacle (souvent signalé) de la définition du proverbe. De ce point de vue, les définitions des dictionnaires sont de peu d'aide. [...] On se trouve confronté à une série de termes – proverbe, maxime, adage, aphorisme, dicton, , précepte, sentence – dont on se sent confusément qu'ils ne sont pas synonymes, sans pouvoir cependant étayer cette intuition.*

Ruxândoiu, P., *Proverb și context*, Editura Universității din București, București, 2003, p. 6-7

sentințe, pentru a-și etala așa-zisa cultură, în timp ce personajele cu un statut social modest apelează la zicători și proverbe din fondul popular.⁶

Maximele au rolul de a pune în evidență contrastul dintre aparenta inteligență și cultură a personajelor și realitatea care dezamăgește. Autorul exploatează ironia și efectul polifonic produs de aceasta, pentru a releva tarele sociale. În complicitate cu cititorul, autorul se amuză de greșelile de limbă întâlnite în exprimarea celor din clasele sociale înalte. Categoria socială cel mai bine reprezentată sub acest aspect este a politicianului demagog, care își consolidează argumentele prin apelul la o persoană importantă sau personalitate marcantă. De obicei, citatul este fie incorect din punct de vedere lingvistic, fie referința este greșită: Rică: *box populi, box dei* (123) în loc de *vox populi, vox dei*; Cațavencu: *oneste bibere* (215) în loc de *honeste vivere*; *Scopul scuză mijloacele, a zis nemuritorul Gambetta* (191) când de fapt citatul îi aparține lui Machiavelli; Zoe: *à bon entendeur salut* (185).

O altă categorie de maxime e constituită de cele create de personaje, arătând modul de gândire și valorile acestora: Trahanache: *Adevărat, bine zice fiu-meu de la facultate: unde nu e moral, acolo e corupție, și o soțietate fără prințipuri, va să zică că nu le are.*(181) (*Într-o soțietate fără moral și fără prințip, nu trebuie s-o iei cu iuțeală, trebuie să ai puținică răbdare...*(164); Cațavencu: *Istoria ne învață anume că un popor care nu merge înainte stă pe loc(...)* *că legea progresului e așa, că cu cât mergi mai iute, cu atâta ajungi mai departe.* (214) *Într-un stat constituțional un polițai nu e nici mai mult nici mai puțin decât un instrument!* ((190); Leonida: *mai ales când e republică, dreptul e sfânt: republica e garanțiunea tuturor drepturilor.* (138)

Proverbele și zicerile se întâlnesc în special în exprimarea personajelor cu un statut social inferior. Acestea au o puternică valoare argumentativă, pentru că se bazează pe înțelepciunea populară. Pornind de la autoritatea proverbelor, personajele caragaliene își argumentează punctul de vedere: Jupîn Dumitrache: *„Lasă, Zițo, zic, îți găsești tu norocul, n-a intrat zilele-n sac! Acu e vremea ta! Lac să fie, că broaște destule!”* (80) Leonida: *Și de colea până colea, tura- vura, c-o fi tunsă, c-o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de i-a botezat un copil.*(134) *Da' o să-mi zici că cu încetul se face oțetul, ori că mai răbdă, că n-a intrat zilele-n sac.* (137) Pristanda: *Tot vorba bieteii neveste, zice: „Ghiță, Ghiță, pupă-l în bot și papă-i tot, că sătulul nu crede la îl flămând...”*“(158)

Referințele culturale și sociale

Acestea au rolul de a ancora personajele în contextul epocii. Se observă că cele mai multe referiri se fac la evenimente politice și istorice precum republica de la Ploiești, reforma agrară, revizuirea constituției, dar și la mentalitatea vremii. Climatul general este conturat prin referire la personalități precum Giuseppe Garibaldi, papa, Gambetta, Metternich, la romane populare precum *Dramele Parisului* sau romane precum *Portretul* de George Sion.

Farfuridi face referire în discursul politic la plebiscitul inițiat de Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu în 1864, prin care s-a aprobat reforma agrară și la problema revizuirii constituției și a legii electorale: *Ce ziceam dar? la 1864, vine, mă-nțelegi, ocaziunea să se pronunțe poporul printr-un plebiscit...*(208) *Când zicem dar 64, zicem plebiscit, când zicem plebiscit, zicem 64...* (209) *Iată dar opiniunea mea. Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! Dar să nu se schimbe nimic; ori să nu se revizuiască, primesc! Dar atunci să se schimbe pe ici pe acolo, și anume în punctele... esențiale... Din această dilemă nu puteți ieși... Am zis!* (211) Modul în care personajul percepe evenimentele pune în evidență

⁶ Mancaș, M., op. cit., p. 200-203

incapacitatea logică și demagogia. Discursul său încalcă regula progresiei tematice prin echivalența temă - remă și principiul noncontradicției prin alăturarea unor conținuturi opuse.⁷

Trahanache amintește de principiile politice ale lui Machiavelli, referindu-se la comportamentul lui Cațavencu, dar și de diplomația prințului Metternich: *Apoi, dacă umblă el cu machiaverlicuri, să-i dau eu machiaverlicuri. N-am umblat în viața mea cu diplomație; dar dacă e vorba să facem pe iezuitul a la Metternich, apoi să-i dau eu, neică...*(218) Însuși Cațavencu reia niște cuvinte celebre aparținând lui Machiavelli, însă le pune pe seama unui om politic francez din acea vreme, Gambetta.

Un alt topos favorit este republica de la Ploiești .La aceasta se face referire în *D-ale carnavalului* și în *Conul Leonida față cu reacțiunea*. În viziunea Miței, republica înseamnă violență, în timp ce pentru Leonida este spectacol: Mița: *Da, vreau scandal, da... pentru că m-ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate: ai uitat că sunt republicană, că-n vinele mele curge sângele martirilor de la 11 februarie; ai uitat că sunt ploieșteancă – da, ploieșteancă!*(280) Leonida: *Dar, când am văzut, am zis și eu: să te ferească Dumnezeu de furia poporului!.. Ce să vezi, domnule? Steaguri, muzici, chiote, tămbălău, lucru mare, și lume, lume... de-ți venea amețeală, nu altceva.* (134)

În *Conul Leonida față cu reacțiunea*, personajul principal face referire la personalități marcante ale epocii precum Giuseppe Garibaldi și papa, asupra cărora emite scenarii fanteziste⁸: Leonida: *Hehei! Unul e Galibardi: om, o dată și jumătate! Ei, giantă latină, domnule, n-ai ce-i mai zice. De ce a băgat el în răcori, gândești, pe toți împărații și pe Papa de la Roma?* Efimița: *Și pe Papa de la Roma?* Leonida: *Ba încă ce! I-a tras un tighel, de i-a plăcut și lui. Ce-a zis Papa – iezuit, aminteri nu-i prost! –când a văzut că n-o scoate la căpătii cu el? „Mă, nene, ăsta nu-i glumă; cu ăsta, cum văz eu, nu merge ca de cu fitecine; ia mai bine să mă iau eu cu politică pe lângă el, să mi-l fac cumătru.“ Și de colea până colea, tura vura, c-o fi tunsă, c-o fi rasă, l-a tras pe Galibardi de i-a botezat un copil.* (135)

Scenele de dragoste fac referire la lecturi curente în epocă: *Dramele Parisului* sau romane precum *Portretul* de G. Sion, fredonată de Veta. Zița îi mărturisește Vetei: *Eram ambetată absolut. „Dramele Parisului“ câte au ieșit până acum le-am citi de trei ori.*(90)

Scenariile intertextuale

Folosim această sintagmă, în sensul pe care îl prezintă Umberto Eco.⁹ Vom include aici motivele literare care se constituie în locuri comune. Vom prezenta două dintre cele mai des întâlnite scenarii din comediile lui Caragiale, și anume scenariul de dragoste și scenariul politic.

Scenariul de dragoste se regăsește în piesele *O scrisoare pierdută*, *O noapte furtunoasă* și *D-ale carnavalului* și exploatează locurile comune ale retorismului romantic, ceea ce duce la artificialitate și prețiozitate. Se regăsesc în piese atitudini, motive literare și imagini devenite locuri comune în poezia preromantică și romantică.¹⁰ Se întâlnesc motive tipic romantice precum:

- fuga amantilor: Tipătescu: *Atunci, dacă nu e altă scăpare... Zoe! Zoe! Mă iubești...*
Zoe: *Te iubesc, dar scapă-mă.* Tipătescu: *Să fugim împreună...*(187)

⁷ Moeschler, J, *Dire et contredire, Pragmatique de la négation et acte de réfutation dans la conversation, Thèse de doctorat, Peter Lang, Berne - Francfort / M, 1982, p.137*

⁸ Cazimir, Ș., *Caragiale. Universul comic*, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 126-130

⁹ Eco, U., op. cit., p. 112-123

¹⁰ Sorescu, R., *Metamorfoze ale liricii erotice în Structuri tematice și retorici-stilistice în romantismul românesc (1830-1870)*, Editura Academiei, București, 1976, p. 93-145

- sinuciderea din dragoste: Chiriac: *Nu mai voi să știu de nimic, nu mai știu cine sunt! Am vrut să mă omor adineauri în curte, dar ți-am văzut trecând umbra peste perdeaua de la fereastră, ș-am vrut să te mai văz o dată. Încăi să mor lângă tine, cum am trăit.* (99)

- nebunia, pervertirea simțurilor și suferința din dragoste: Chiriac: *Da! Sunt nebun, firește că sunt nebun; m-ai înnebunit dumneata; dumneata să-mi tragi păcatul* (99) Rică: (...) *Sunt nebun de amor: da, fruntea mea îmi arde, tîmplele-mi se bat, sufăr peste poate, parcă sunt turbat.*(104) Mița: *Nae! Nae, pe care l-am iubit, pe care l-am adorat pentru eternitate, pînă la nebunie...*(262) Veta: *Ce folos câtă fericire am avut un an, dacă într-o zi mi-am plîns-o toată!* (98)

- gelozia extremă: Pampon: (...) *Și sunt turbat de gelozie! Toată noaptea n-am dormit...* Mița: *Ah! Mi-mi spui ce-i gelozia? Numai o noapte n-ai dormit? Nu știi nimic! Câte nopți!* (269)Veta: (...) *Bărbatu-meu suferă grozav de gelozie și e în stare a fi capabil să te omoare.* (107)

- dorința de răzbunarea pe ființa care a provocat suferința: Mița: (...) *O să mă răzbun... O răzbunare teribilă!* (272)

- motivul persecutării de către destinul implacabil: Rică: *Destinul mă persecută implacabil...*(117)

Se face apel inclusiv la imagistica florală, asociată cu delicatețea femeii, așa cum apare în versurile lui Rică: *Ești un crin plin de candoare, ești o fragilă zambilă. /Ești o roză parfumată, ești o tînără leale!* (89)

Scenariul politic se regăsește în piesele *O scrisoare pierdută*, *O noapte furtunoasă* și *Conul Leonida față cu reacțiunea*. Locurile comune sunt: originea latină, patriotismul, democrația, suveranitatea poporului, libertatea. Acestea se regăsesc în discursurile politicienilor, în articolele din gazete sau în discuții:

- afirmarea mândră a originii latine și apelul la Europa: Farfuridi: *pentru ca să dăm exemplul chiar surorilor noastre de ginte latină ...*(211) Leonida: *Ei, giantă latină, domule, n-ai ce-i mai zice.* (135)

- patriotismul: Cațavencu: *Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne...mă gândesc... la țărișoara mea... la România... la fericirea ei!...* (220) Dandanache: *În sănătatea alegătorilor... cari au probat patriotism și mi-au acordat asta... cum să zic de!... zi-i pe nume de!... a! sufradzele lor;* (250) Rică: *Da, familia e patria cea mică, precum patria e familia cea mare; familia este baza societății.* (126)

- democrația: Rică: *Democrațiunea română, sau mai bine zis ținta Democrațiunii române este de a persuadea pe cetățeni, că nimeni nu trebuie a mînca de la datoriile ce ni le impun solemnamente pactul nostru fundamentale, sfînta Constituțiune...*(84)

- suveranitatea poporului: Rică: *Noi n-avem altă credință, altă speranță, decât poporul. Noi n-avem decît suveranitatea poporului; de aceea, în lupta noastră politică, am spus-o și o mai spunem și o repetăm neconținut tuturor cetățenilor: „Ori toți să muriți, ori toți să scăpăm!”*(123-124)

- libertatea: Leonida: *„Scoală, cocoană, și te bucură, că ești și dumneata mumă din popor; scoală, c-a venit libertatea la putere!”*(134) Rică: *Cetățene, suntem sub regimul libertății, egalității și fraternității: unul nu poate fi mai sus decît altul, nu permite Constituția.* (125)

Concluzii

Articolul a urmărit prezentarea modului în care comediile caragialiene se raportează contextul epocii. S-a observat prezența locurilor comune, forme de intertextualitate, prezente

prin structuri sapiențiale, referințe precise la personalități politice și la evenimente, precum și prin scenarii intertextuale, care preiau motive literare convenționale. Scopul acestor referințe nu este numai de a conferi pieselor o notă de particularizare, ci și de a satiriza artificialitatea, lipsa de cultură și ipocrizia personajelor.

Bibliografie:

Anscombe, Jean-Claude, *Proverbe et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative*, Langue française, no.102, p. 95-107

I. L. Caragiale, *Opere alese*, anthologie și prefață Marin Preda, Editura Cartea Românească, București, 1972

Cazimir, Ștefan, *Caragiale. Universul comic*, Editura pentru Literatură, București, 1967

Eco, Umberto, *Lector in fabula*, Editura Univers, București, 1991

Kristeva, Julia, *Problemele structurării textului în Pentru o teorie a textului*, Editura Univers, București, 1980

Mancaș, Mihaela, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, Editura Universității din București, București, 2005

Moeschler, Jacques, *Dire et contredire, Pragmatique de la négation et acte de réfutation dans la conversation, Thèse de doctorat, Peter Lang, Berne - Francfort / M*, 1982

Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999

Ruxăndoiu, Pavel, *Proverb și context*, Editura Universității din București, București, 2003

Sorescu, Roxana, *Metamorfoze ale liricii erotice în Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc (1830-1870)*, Editura Academiei, București, 1976

Vianu, T., *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968

Acknowledgement

This work was partially supported by the strategic project PERFORM, POSDRU159/1.5/S/138963, inside POSDRU Romania 2014, co-financed by the European Social Fund-Investing in People.